

הפרשת חלה מאריזות קמח שונות

הרב יצחק דביר

הקדמה

בהלכות תרומות ומעשרות ישנו כלל (תרומות פ"א מ"ה): 'אין תורמין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש', דהיינו כאשר לפנינו גידולים שחלקם צמח בשנה אחת וחלקם בשנה אחרת – יש להפריש מהם תרומות ומעשרות בנפרד. אם נשווה דין זה לעניין חלה, נגלה כי בימינו, בעידן המסחר הגלובלי, ישנו קושי גדול ליישם הלכה זו מכמה טעמים:

(1) גרעיני החיטה מיובאים מארצות שונות, ולעיתים אף מדובר בעונות גידול שונות. ישנו ייבוא של חיטה ממחסני מזון שאוצרות מדינות לשעת חירום למשך שנה עד שלוש שנים, ובתום תקופת האצירה אותן מדינות מוכרות את החיטה שבמחסנים למדינות אחרות (מטבע הדברים מדובר בכמות גדולה, שכן מתפקידה היה לספק מזון למדינה לזמן מה). גם חלק מן החיטה המיובאת למדינת ישראל נשמרת במחסני חירום זמן מה עד לשיווקה, כך שאין כל דרך לדעת באיזו שנה צמחו החיטים שמהן נטחן הקמח שלפנינו.¹

(2) לעיתים בקמח עצמו מעורבות חיטים ממקורות שונים. כך נוהגים בקמח מקצועי שעליו לעמוד באחוזי גלוטן מסוימים, כך נוהגים פעמים רבות בקמח מלא ולאחר הפרדת הסובין משלבים בו סובין ממקור אחר, ובמטחנות רבות מערבים גם בקמח פשוט זני חיטה ממקורות שונים, איכותיים וזולים. עירוב זה מקשה כמובן על המעקב ועל הקביעה באיזו שנה (או באילו שנים) צמחה החיטה שממנה קמח זה.

לאור זאת עלינו לשאול שתי שאלות: (1) האם אפשר להפריש חלה מעיסה ולפטור בכך עיסה אחרת שנילושה מקמח מאריזה שונה, כאשר איננו יודעים אם אריזות הקמח מאותה השנה? (2) האם ישנה בעיה כללית בהפרשת חלה אפילו מאותה העיסה, כאשר אנו מסופקים שמא מעורבים בקמח חיטים משנים שונות?

א. חומרת איסור הפרשה מן הישן על החדש

מאחר שעיקר עיסוקנו בסוגיה זו במציאות מסופקת, נפתח תחילה בבירור חומרת איסור

1. יש להעיר שבתורת הארץ, ח"א פרק ד אות כג, הסתפק אם שנות התבואה המיובאת מחו"ל לארץ נקבעות לפי שנת גידולה או לפי השנה שנכנסה אל הארץ (לפי האפשרות השנייה כל החיטה המיובאת מחו"ל בשנה זו נחשבת לתבואת אותה שנה), אבל למעשה בהלכותיו, ח"ב פרק ד, הוא כתב בפשטות שהולכים בזה אחר שנת הגידול.

ההפרשה מן הישן על החדש, שכן 'ספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן לקולא'.

איסור הפרשה מן הישן על החדש הוזכר בפירוש לעניין תרומות ומעשרות, אך לעניין חלה הוא מוזכר רק כבדרך אגב במשנה (חלה פ"ד מ"ד). המשנה מצביעה על בעיה בהפרשה משתי עיסות (ששיעור כל אחת מהן קטן משיעור חלה) שהצטרפו יחד לשיעור חלה, כאשר אחת מהן מחיטה חדשה והאחרת מחיטה ישנה.²

הרמב"ם (בפירושו למשנה שם) מציין את מקור האיסור:

לפי הכלל שקדם במסכת תרומות אין מפרישין מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש.

ההשוואה בין הלכות תרומות ומעשרות לחלה נסמכת על הכלל שכתב בהלכות ביכורים (פ"ה ה"ד): 'וכל שאמרנו בתרומה לא יתרום מזה על זה כך בחלה'. מדבריו ומדברי המפרשים הרבים שהציבו את האיסור בתרומות ומעשרות כמקור האיסור בחלה,³ נוכל ללמוד שכשם שלעניין תרומות ומעשרות מקור האיסור מן התורה, כך גם לעניין חלה האיסור מן התורה.

מאידך גיסא יש שלמדו מכמה מקורות שלעניין חלה האיסור הוא מדרבנן בלבד:

(1) בירושלמי (חלה פ"ד ה"ב) נתנו טעם לכך שחכמים אסרו לצרף עיסת חדש וישן יחד, והוא שמא יסברו 'שתורמין ומעשרין מזה על זה'. מלשון זו משמע שחכמים חששו רק שמא יפרישו תרומות ומעשרות מן החדש על הישן, אך מדוע לא חששו לטעות שכזו בחלה? יש שהסיקו שהסיבה לכך היא שמן התורה לעניין חלה הדבר מותר.⁴

2. בפירוש אמונת יוסף, לירושלמי חלה פ"ד ה"ב, למד מכך שהאיסור להפריש מן האחד על האחר לא הוזכר לעניין חלה כשלעצמו, שאכן איסור זה לא חל לעניין חלה, מכיוון שחיובה אינו נקבע בעת הגידול אלא בעת הלישה, ורק לעניין צירוף של שתי עיסות החמירו כאשר האחת מתבואה חדשה והאחרת מישנה, מפני שהצירוף מבליט את השוני ביניהן ומעלה חשש שילמדו היתר גם לעניין תרומות ומעשרות. אולם לא מצאתי לו חבר בדעה זו. בשו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' קז, למד מסתימת המשנה להפך, שדינה של חלה שווה לדין תרומה, ולכן לא נצרכה המשנה לפרטה.

3. ראה ר"ש סירליאו על המשנה שם; תוספות יום טוב למשנה שם; תפארת ישראל, למשנה שם ס"ק יא; מנחת חינוך, מצוה שפה; לבוש, יו"ד סי' שכד ס"ק ח.

4. כך דקדק הרב מאיר אריק בשו"ת אמרי יושר, ח"א סי' יב; ובשו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תכט; וכן הוא בלקט העומר, מלא העומר חלה סי' שכד סעי' ד; אכן יש שהעירו שהמילה 'תורמין' מתפרשת גם לגבי תרומת חלה, וכן משמע שהבין בש"ך, יו"ד סי' שכד ס"ק טז, אך בפני משה (ירושלמי חלה פ"ד ה"ד) על המשנה שם כתב בפירוש שהגזרה מחשש תרומות ומעשרות, וכן גם משמע מדברי הגר"א, שנות אליהו למשנה שם, שהשמיט את המילה 'תורמין' וכתב רק 'מעשרין'.

2) התוספות במסכת בכורות⁵ העלו אפשרות להפריש חלה מעיסה שאינה קדושה בקדושת שביעית על עיסה של שביעית. בהנחה שהם אינם חולקים על האיסור להפריש מן החדש על הישן, יש שהסיקו שכוונתם שמן התורה הדבר מותר וחכמים הם אלו שאסרוהו.⁶

3) הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ז ה"ד) מציע פתרון למצב שבו הצטרפו יחד עיסה מתבואה חדשה ועיסה מתבואה ישנה: 'יביא עיסה אחרת חדש או ישן ויצטרף להם להשלים השיעור'. הר"י קורקוס (שם) מבאר שלשיטת הרמב"ם די להביא עיסה אחת נוספת, חדשה או ישנה, וממנה להפריש ולפטור את שתי העיסות, אף שבכך הוא פוטר גם עיסה שאינה מאותה השנה, משום שאחר מעשה זה כבר אין חשש שיסברו שמותר להפריש מן החדש על הישן. משמע בפשטות שאין פגם עקרוני בהפרשה מן החדש על הישן, והדבר אסור רק מחשש לטעות.⁷

ובספר תורת הארץ, ח"ד פרק ד אות כא, ביאר שלא חששו ממקרה אחר שיפרישו בו מן החדש על הישן, אלא שמא מעיסה זו ממש לא הפרישו תרומות ומעשרות, ועיין שם עוד. וראה גם בפתחא וטא (הרב פנחס הורביץ, תלמידו של הדברי חיים) סי' שכד ס"ק יז, שדחה את הראיה מהירושלמי. קושיה עצומה לשיטה זו הנוקטת שרבנן גזרו על החלה מחמת תרומות ומעשרות מקשה בעל התורת הארץ, ח"א פרק ד אות כב, מן העובדה שחכמים קבעו שלב אחר לייחוס החיטה אל השנה לענין תרומות ומעשרות וחלה. כך למשל חיטה שגרעניה החלו לצמוח קודם ראש השנה, והביאו שלישי לאחר ראש השנה – יהיה מותר לעשר ממנה על התבואה של השנה הבאה, אך לא להפריש ממנה חלה על התבואה של השנה הבאה. ואם רצונם של חכמים היה לחזק את הפרדת השנים לענין תרומות ומעשרות, היה עליהם לקבוע זמנים שווים לענין חלה?

5. תוספות, בכורות יב ע"ב ד"ה כיון.
6. הבנה זו תלו רבים בדברי הטורי אבן, ראש השנה טו ע"א; אך למען האמת הוא אינו מסיק זאת מן התוספות, ובדבריו רק מודגשת הקושיה מדוע אין איסור בהפרשה זו מן החדש על הישן. אך בשו"ת אמרי יושר, שם, הסיק כן מדעת התוספות, וכן כתב מהרי"ל דיסקין, תורת אהל משה, הערות על מסכת בכורות, ראה גם קובץ תורה מציון, ח"ב סי' יח, ובקובץ קרית ארבע (בני ברק תשל"ג), עמ' עד, ושם הוסיף והוכיח זאת גם ממעשר בהמה. אך רבים יישבו שגם לדברי התוספות אסור מדאורייתא להפריש חלה מן החדש על הישן, וכוונתו למצב שבו שתי התבואות מן השנה השישית, אלא שאחת מהן הביאה שלישי אחר ראש השנה, ולכן לענין שמיטה היא נחשבת כקדושה בקדושת שביעית, אך אין בה איסור הפרשה מן החדש על הישן (צפנת פענח, הל' עירובין פ"ו ה"ג; תורת הארץ שם; פנים מאירות, קטקין, חלה ו ע"ב). ואולי כוונתו לתבואת שביעית שנקנתה מן הנכרי ולכן אינה קדושה (שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קכא), או שכוונתו לתבואות מן השנה השמינית שאחת מהן נקנתה בדמי שביעית (עמודי אור, סי' עג). בעמודי אור שם התקשרה על אלו שהבינו את דברי התוספות כפשוטם, שהרי תבואה שצמחה בשביעית כלל אינה אפשרית, משום שהיא אסורה מדין ספחין. וכן הסכים גם בספר לפלגות ראובן (בענגיס) בכורות יב ע"ב.
7. יש להעיר שאומנם הרדב"ז, שם, חלק על הבנתו של הר"י קורקוס וכתב שגם לשיטת הרמב"ם יש לפטור את הישנה באמצעות עיסה ישנה ואת החדשה באמצעות עיסה חדשה, אך גם הוא אינו מנמק זאת בכך שהפרשה מן החדש על הישן אסורה כשלעצמה, אלא משום 'דאכתי איכא למיחש

כמה מן האחרונים הסיקו מן הראיות הללו שאיסור ההפרשה מן החדש על הישן הוא מדרבנן בלבד: הרב מאיר אריק;⁸ 'תרועת מלך';⁹ מהרי"ל דיסקין;¹⁰ 'אמונת יוסף'¹¹ והגרצ"פ פרנק.¹² ייתכן שלדבריהם בזמננו, שישנו ספק אם שתי אריזות הקמח הן מאותה השנה – אין צורך להקפיד להפריש מכל אחת מהן בנפרד.¹³ מאידך גיסא הילבוש¹⁴ כתב בפירושו שהאיסור להפריש חלה מן החדש על הישן הוא מן התורה,¹⁵ וכן כתבו גם הרש"ש;¹⁶ 'משנה ראשונה';¹⁷ 'חלת לחם';¹⁸ 'אבני נזר';¹⁹ 'פתחא זוטאי';²⁰ 'עמודי אור';²¹ הרב ראובן בענגיס;²² הרב גריינמן;²³ ושו"ת 'מנחת יצחק'.²⁴ לדבריהם, בדומה לתרומות ומעשרות, לא זו בלבד שישנו איסור להפריש מעיסות שאינן מאותה השנה, גם בדיעבד ההפרשה אינה מועילה.

שלא יאמרו תורמים מן החדש על הישן; המהרי"ט אלגזי, הלכות חלה אות כ, ניסה ליישב את לשונו של הרדב"ז. אכן בספר תורת הארץ, שם, ביאר שגם אם עיקר האיסור להפריש מעיסת ישן על עיסת חדש הוא מן התורה, במקרה שעליו דן הרמב"ם ובו העיסות התחייבו רק משום שהצטרפו יחד לשיעור חלה – מן התורה מותר להפריש משתייהן כאחת, ורק רבנן גזרו שמא יתירו להפריש כך גם במקרים אחרים, וכעין זה מצאתי גם בלקט העומר, שם; בשו"ת ישועות כהן, סי' ג; אמרי יושר, לרב גריינמן, זרעים סי' יא.

8. שו"ת אמרי יושר, ח"א סי' יב.
9. תרועת מלך (זוסמונוביץ), סי' כג.
10. תורת אהל משה, הערות על מסכת בכורות.
11. אמונת יוסף, לירושלמי חלה פ"ד ה"ב.
12. חידושי הר צבי, בכורות נה ע"א.
13. יש להוסיף שהואיל וכל האיסור מדרבנן הוא מגזרת הרואים שיאמרו שמותר לתרום תרומות ומעשרות מן החדש על הישן, כאשר לאיש לא ידוע אילו מן העיסות הן מן החדש ואילו מן הישן – בטל טעם הגזרה.
14. לבוש, יו"ד סי' שכד ס"ק ח.
15. נראה שכך גם דעתם של פרשני המשנה, דמאי פ"ה מ"ג, שתמהו מדוע חילק רבי שמעון בין ספק חדש וישן לענין תרומות ומעשרות ולענין חלה, ולא יישבו בפשטות שההבדל נובע מכך שבמעשר האיסור הוא מדאורייתא ובחלה מדרבנן, כמבואר להלן.
16. רש"ש, בכורות יב ע"ב.
17. משנה ראשונה, חלה פ"ד מ"ד.
18. חלת לחם, סי' ג ס"ק טז.
19. אבני נזר, יו"ד סי' תכט. ועוד עיי' שם שהבין שכן היא גם דעת הט"ז, וכן הם גם פשטות דברי הש"ך.
20. פתחא זוטא, סי' שכד ס"ק יז.
21. עמודי אור, סי' עג.
22. לפלגות ראובן, בכורות יב ע"ב.
23. אמרי יושר, זרעים סי' יא.
24. מנחת יצחק, ח"ח סי' קז.

ב. איסור צירוף ישן וחדש

עד כה ביררנו מהו תוקף האיסור של הפרשת חלה מעיסה חדשה על עיסה ישנה. אך נוסף על איסור זה דנה המשנה (חלה פ"ד מ"ז) במקרה של שתי עיסות הקטנות משיעור חלה שהצטרפו יחד: 'קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה: רבי ישמעאל אומר יטול מן האמצע, וחכמים אוסרים'. לדעת רבי ישמעאל העיסות מצטרפת יחד ומתחייבות בחלה, ומאחר שאסור להפריש מעיסה חדשה על עיסה ישנה ולהפך, יש להפריש ממקום החיבור, כך שייטול גם מן העיסה החדשה וגם מן הישנה, ובכך יפטור את שתי העיסות. אלא שבדברי חכמים אנו מוצאים איסור על צירוף העיסות יחד כאשר הן אינן מאותה השנה. לדבריהם ישנה השלכה לנדוננו, והדבר יקשה על צירוף עיסות יחד כאשר לא ברור ששתיהן מתבואת אותה השנה. עלינו לברר מהו תוקף האיסור לדעתם, וממילא – כיצד יש לנהוג בספק.

דעת חכמים מבוארת בירושלמי (חלה פ"ד ה"ב): 'אם את אומר כן אף הוא סבר לומר שתורמין ומעשרין מזה על זה', כלומר: חכמים מסכימים שמן התורה העיסות מצטרפות יחד, אלא שהפתרון שהציע רבי ישמעאל להפריש ממקום החיבור ובכך לפטור את איסור ההפרשה מן החדש על הישן אינו מספק אותם, שמא ילמדו מכך שמותר להפריש מן החדש על הישן. כך פסק למעשה ה'שלחן ערוך'²⁵ שאף שהעיסות מצטרפות יחד, אין להפריש מהן אלא לפוטורן בהפרשה מעיסה אחרת.²⁶

אם כן, בשונה מאיסור ההפרשה מן החדש על הישן, שיש אומרים שהוא מן התורה, בנדון דידן לכל הדעות החשש כולו הוא מדרבנן בלבד, ומאחר שבמצב הקמח בשווקים בימינו מכלל ספק לא יצאנו, הדין הוא 'ספק דרבנן לקולא'. זאת בפרט שטעם האיסור נובע מחשש טעות הרואים, חשש שאינו שייך כאשר לא ידוע מאיזו שנה כל אחד מן הקמחים, מה גם שפתרון ההפרשה מעיסה אחרת אינו מעשי כאשר כמעט ולא מצוי קמח שניתן לדעת בוודאות מתבואת איזו שנה הוא.

ג. ספק חדש וישן

לכאורה התייחסות מפורשת למצב שבו יש חשש שמא אחת מן התבואות שייכת לשנה הקודמת מובאת במשנה במסכת דמאי (פ"ה מ"ג):

25. יו"ד סי' שכד סעי' ח.

26. אף שלשון השו"ע היא 'אינם מצטרפים', רוב נושאי הכלים הבינו שאין כוונתו להקל בזה ולפוטורן מהפרשת חלה, אלא יש לפוטורן בהפרשה מעיסה אחרת: לבוש ס"ק ח; ט"ז ס"ק ח; ש"ך ס"ק טז; מנחת חינוך מצוה שפה. אולם ערוה"ש, יו"ד סי' שכד ס"ק כב, הבין לשון השו"ע כפשוטה, שלדעתו בזמן הזה, שחיוב חלה מדרבנן – פטרו חכמים את העיסות מקמח משנים שונות שהתחברו.

הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפילו מטפוסין הרבה דברי ר"מ, רבי יהודה אוסר, ר' שמעון אוסר בתרומת מעשר ומתיר בחלה.

בשונה מרוב המפרשים שביארו שהחשש הנדון במשנה הוא שמא מאחד מן המאפים כבר הפרישו חלה, הרמב"ם בפירושו למשנה מסביר את החשש אחרת:

שמא הלחם הזה מתבואה ישנה וזה מן החדשה, והכלל אצלינו אין מעשרין מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש.

לדבריו אם כן התנאים נחלקו בשאלה דומה לשאלתנו, כיצד לנהוג במצב שבו יש חשש שהחטים לא צמחו באותה השנה.

למעשה פסק הרמב"ם²⁷ כדעתו של רבי שמעון הסובר שלעניין תרומות ומעשרות יש לחשוש לכך שהתבואה אינה מאותה השנה ולהפריש מכל מאפה בנפרד, אך לעניין חלה אין לחשוש לכך.²⁸ האם ממקור זה נוכל ללמוד שגם בנדוננו אין לחשוש לתערובת של חדש וישן? מדבריהם של פרשנים רבים נראה שהרמב"ם עוסק במציאות שבה מעיקר הדין לא היה צורך לחשוש להפרשה מן החדש על הישן, ורק לעניין מעשרות שמצטרפים חיובים נוספים חששו,²⁹ אך לא ברור אם אפשר ללמוד מכך היתר לימינו שהתערובת מצויה.

27. רמב"ם, בפירוש המשנה דמאי פ"ה מ"ג; ובהלכות ביכורים פ"ו ה"א.
 28. לכאורה חלוקה זו בין תרומות ומעשרות לחלה הייתה יכולה לשמש חיזוק לסוברים שלעניין חלה איסור הפרשה מן החדש על הישן אינו אלא מדרבנן, ולכן בחלה הקלו בספק ובתרומות ומעשרות החמירו, אך לא ראיתי מי שהוכיח כן.
 29. באור שמח, הל' ביכורים פ"ו ה"א, כתב שהסיבה שהקלו בחלה היא שלא שכיח שיקנה מחדש וישן, מפני שהנחתום מקפיד לרכוש מן החדש, ורק לעניין תרומות ומעשרות, שישנו חשש דומה בקונה תבואה או פירות, החמירו. ייתכן שזו גם כוונתם של האמונת אליעזר, דמאי פ"ב מ"ג, ופאת השדה, דמאי שם, שביארו שהסיבה שבגינה החמירו בתרומות ומעשרות כלל אינה מחשש חדש וישן, אלא מחשש שזוהי הפרשה מן החיוב על הפטור. וכן בפאת השלחן, דמאי ס"י יט סעי' טו, כתב שחששו לעניין תרומות ומעשרות רק משום צירוף החששות של מן הפטור על החיוב ומן החדש על הישן, אך מדובר במצב שבו מן החדש על הישן לא היו חוששים כלל, והוסיף לכך שבחלה הקלו כי רוב עמי הארצות מפרשים חלה. וא"כ לפ"ז קולא זו אינה שייכת בענייננו שלא הופרשה עדיין חלה בוודאות. מאידך גיסא, מלבד דעתו של האור שמח, אפשר שכוננת כל הפרשנים הללו שאין לחשוש לתערובת חדש וישן כשלעצמה מחמת שהיא בטלה ברוב, כדלהלן. וראה עוד בפירוש אמונת אליעזר שם שכתב שלשיטת הרמב"ם גם הקונה מן הנחתום שתי עיסות בהפרש של שלושים יום בין הקניות – אינו חייב להפריש מכל אחת בנפרד, משמע שאפילו כאשר החשש לשנים שונות ממשי, אין לחשוש.

ייתכן שהפתרון מצוי דווקא בהלכה העוסקת במקרה דומה לעניין תרומות ומעשרות, וכך כותבת המשנה במסכת מכשירין (פ"ב מ"ב):

פירות שניה שרבו על של שלישית, ושל שלישית על של רביעית, ושל רביעית על של חמישית, ושל חמישית על של ששית, ושל ששית על של שביעית, ושל שביעית על של מוצאי שביעית - הולכין אחר הרוב. מחצה למחצה - להחמיר.

מדברי המשנה³⁰ אנו למדים שהפירות בטלים ברוב, ומשום כך נחשבים כגיזולי אותה שנה ומותר להפריש מזה על זה. כך הורו הרב שאול ישראלי והרב שלמה מן ההר,³¹ וכך שמענו בשם הרב דוב ליאור.³² ב'מקדש דוד'³³ מבאר שזהו הכלל שעליו נסמכת המשנה המתירה להפריש מפירות שנקנו בהזדמנויות שונות יחד, ללא חשש של הפרשה מן החדש על הישן:

משום דהולכין אחר הרוב, ואם רוב תבואה מן הישן הכל בחזקת ישן ואם רוב מן החדש הכל בחזקת חדש.

לדעה זו נפתרה שאלתנו, וכאשר ישנו ספק לגבי ייחוסם של גרעיני התבואה והקמחים השונים, ההלכה היא שהקמח המהווה מיעוט בטל, ואין מניעה להפריש מכל הקמח יחד (הלכה זו אינה מהווה פתרון למצב שבו אחת החבילות שלפנינו אינה שייכת לספק הכללי, לדוגמה: כאשר אחת מהן מכילה קמח מארץ ישראל, ובה ייתכן שמזובר ברוב שונה מן הרוב הכללי, או כאשר על האריזה מצוין בפירוש מאיזו שנה היא, למשל: 'יבול שישיית', וממילא אין הכרח שדינו של הרוב מתאים לדינה של חבילה זו³⁴).

30. המשנה נפסקה ברמב"ם, הל' מעשר שני פ"א ה"א; ובשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' קכח.

31. ס' התורה והארץ, ח"ב עמ' 320-321.

32. כעין זה משמע מהמובא בספר הלכות הארץ, פרק י הערה 146, בשם הגר"י אריאל לעשות השתדלות שיזמה למפריש מכל שנה על שנתה, ואף שאין זה ודאי, משמע שמעיקר הדין מותר, וכן משמע מהוראתו של הגר"נ קרליץ בספר חוט שני, תרומות פ"ה סעי' יא.

33. מקדש דוד, דמאי סי' יט.

34. במקדש דוד, שם, ביאר שזו הסיבה שלעיל חשש רבי יהודה בנחתומים שמא תבואתם מן החדש, משום שהם ממחרים לקחת תבואה מיד כשמגיעה לעיר ולא נתבטלה תבואתם בשאר התבואה שבעיר. מבירורים שערכנו עולה כי עיקר הייבוא לארץ ישראל הינו מן המדינות שמגדלות את החיטה בעונת האביב-קיץ של השנה הקודמת, כך שמעיקר הדין נראה שאפשר להניח למשל שקמח שעליו מסומן 'יבול שישיית' - אפשר להפריש עליו מקמח שאינו מסומן במהלך שנת השמיטה. יש להעיר שהפרשת חלה מקמח מן הארץ על קמח מחו"ל זו סוגיה נוספת שאין המקום להאריך בה כאן.

אולם לא כל הפוסקים הסכימו עם המסקנה הנ"ל, ודעת ה'ישועות מלכו'³⁵ וה'חזון איש'³⁶ שלא התירה המשנה אלא להפריש מכל אריזה בפני עצמה.³⁷ וראיתי בפירושי 'יין הרוקח'³⁸ ועטרת ראש³⁹ שכתבו שהקונה פירות טבל משני סוחרים בשוק צריך להפריש מכל סחורה בנפרד, שמא האחת חדשה והשנייה ישנה.⁴⁰

ד. עיסה מעורבת

כאמור, החשש שבו אנו עסוקים אינו מסתכם בכך ששקיות קמח שונות עלולות להיות מתבואות שונות, משום שבתהליך טחינת הקמח המודרני מערבבים קמחים ממקורות שונים (זולים ואיכותיים, דלי גלוטן ועתירי גלוטן, קמח מהארץ עם קמח מחו"ל ועוד), כך שאותה האריזה עלולה להכיל קמח מכמה שנים. לכך יש להוסיף שאריזות הקמח הסטנדרטיות הנמכרות לצרכן הביתי מכילות 1 ק"ג קמח, כמות שלכל הדעות אינה מספיקה לחיוב חלה, כך שבכל עיסה החייבת בחלה מעורב קמח משתי שקיות לכל הפחות. כיצד אפשר להפריש מתערובת כזו?

פתרון אפשרי לשאלה זו נוכל ללמוד מדברי הירושלמי (חלה פ"א ה"א) הקובעים שאף שעיסות ממיני דגן שונים אינן מצטרפות, כאשר המינים מעורבים באותה העיסה הדין שונה: 'בללן תבואה קמחים ובציקות – מצטרפות'. בפירוש 'משנה ראשונה'⁴¹ כתב שאין

35. ישועות מלכו, על הרמב"ם הל' מע"ש שם.

36. חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק טו.

37. דברי ה'ישועות מלכו' אינם שייכים בהכרח לענייננו, משום שעיקר הבעיה שבה הוא עוסק היא שאלת מומן העני בהפרשה, שאינה שייכת לעניין חלה. אך החזון איש שם כותב בפירוש שגם כאשר הפירות בטלים, לא ניתן להפריש משנה על חברתה, משום שלדעתו ביטול בא להקל על דינם של הפירות, אך אינו יכול לקבוע על כל פרי את דין הרוב, וממילא אין אפשרות לסמוך על הביטול לפטור בהפרשה מפרי אחר פירות אחרים.

38. יין הרוקח, דמאי פ"ה מ"ח.

39. עטרת ראש, דמאי שם.

40. הרדב"ז על הרמב"ם, הל' מעשר פ"ו ה"א, שפסק ש'הלוקח טבל משני מקומות מעשר מזה על זה', כתב שהחידוש כאן הוא שאין חוששים שהאחד חדש והשני ישן 'דסתמא משנה אחת הם', משמע בפשטות שאין הטעם שפירות השנים בטלים זה בזה, אלא שמן הסתם זוהי אותה השנה, אך במקרה שבו ישנו חשש ממשי לתערובת של שנים, יש לחשוש, וכן ראיתי שכתב בפשטות בדרך אמונה ביאור ההלכה שם. ובעטרת ראש ויין הרוקח, שם, ביארו שמדובר במקרה שבו המוכר אומר לו בפירוש מאיזו שנה התבואה, ואילו לא זה לא היה יכול להפריש מן האחת על האחרת. מאידך גיסא למד המקדש דוד דלעיל שהסיבה שהתירו את ההפרשה משתי הסחורות יחד היא שהפירות בטלים, וראיתי בפירוש גינת ראובן למשנה שם שהסתפק אם זהו כלל שאין צריך לחשוש לעולם לחדש וישן, או דווקא משום שאינו מצוי.

41. משנה ראשונה, חלה פ"ד מ"ד.

ללמוד מן הדין הנ"ל לנדוננו, מפני שהירושלמי⁴² נקט שחכמים החמירו בצירוף חדש וישן יותר מצירוף של מיני דגן שונים, מחמת החשש שיטעו לחשוב שאפשר להפריש תרומות ומעשרות מן החדש על הישן, ועל כן דינה של עיסה המערבת קמח חדש וישן אינו שונה מדין של שתי עיסות שנגעו זו בזו, ואין להפריש ממנה אלא מעיסה אחרת. כדבריו כתבו גם בשו"ת 'עמודי אורי'⁴³ ו'היכלי שן'⁴⁴.

אך הרמב"ן⁴⁵ אחרי שמעתיק את דברי הירושלמי לעניין עיסות ממינים שונים, מציין שפשוט שהדבר נכון גם לקמח ישן וחדש שמצטרפים יחד כשהם מעורבים, וכן משמע גם מדברי הרמב"ם (ה'ל' ביכורים פ"ז ה"ד) שאת ההלכה האוסרת לצרף יחד עיסת חדש וישן הוא מסיים: 'אבל הבלול קמח חמשת המינין ועושה מהם עיסה אחת הרי חמשתן מצטרפין לשיעור עיסת חלה'⁴⁶ וכן דקדק מלשוננו הר"י קורקוס שם,⁴⁷ כך פסקו גם ב'דרך החיים'⁴⁸; אמרי בינה⁴⁹; יחלת לחם⁵⁰; הרב יצחק אלחנן ספקטור⁵¹; פנים מאירות⁵².

42. ירושלמי, חלה פ"ד ה"ב.

43. עמודי אור, ס' עא.

44. היכלי שן, תנינא ס' לה. וראה בקובץ אור תורה חוברת א-ב (ירושלים תרנז) שדנו על הנושא הזה באריכות גדולה הדור, ובעין זה משמע גם בשם הגר"ש סלנט, בספר אזני ירושלים לאדר"ת אות כא, ובתורת ר"ש מסלנט סוף ח"א, אך דבריו שם אינם מבוררים לי. בעניוית נראה לי שנעלמו מעיניהם דברי הרמב"ן להלן שהקיש בפירוש בין הסוגיות (ואכן ראה שם שהרב זבולון חרל"פ חזר בו בעקבות דברי הרמב"ן הללו). יש להעיר שנראה שגם לדבריהם אין לחשוש בימינו, מאחר שאין איש יודע איזהו הקמח החדש ואיזה הישן, ואם כן בטל טעם גזרת חכמים שיאמרו שתורמין מן החדש על הישן.

45. רמב"ן, ה'ל' חלה (עם מהרי"ט אלגאזי, מהד' אויערבאך, כרך א עמ' רעב).

46. וכן נראה מלשון הכלבו הלכות חלה ס' פט, והכפתור ופרח פרק טו.

47. עיין שם שבביאורו הראשון העלה אפשרות כדברי המשנה ראשונה, אך דקדק מהרמב"ם להפך וסיים 'וכן נראה לי'.

48. דרך החיים, הלכות חלה, ס' נו סעי' א, וזו לשונו: 'אבל אם לש עיסה אחת מתבואה חדשה וישנה או שעירב העיסות עד שנעשו גוף אחד מצטרפין'; בשו"ת אמרי יושר, לרב מאיר אריק, ח"א ס' יב – דקדק מלשוננו שאין לנהוג כך לכתחילה אלא דווקא בדיעבד (ובחלת חו"ל הקל לכתחילה); וכן כתבו בשו"ת אבן ישראל, ח"ז ס' מב; ובשו"ת דברי יציב, יו"ד ס' רד; ולענ"ד אין דיוקם מוכרח. ומכל מקום נראה שאינו עניין לנדוננו, שכן אין לנו שום אפשרות אחרת מלבד להקפיד על הכנת עיסות הקטנות משיעור חלה, וזה ודאי לא מצינו.

49. אמרי בינה, גרמיזאן, זרעים, חלה ד, ו.

50. חלת לחם, ס' ג סעי' יז.

51. באר יצחק ס' יב.

52. פנים מאירות (קאטקין) חלה ס"ק קנח.

תורת הארץ;⁵³ מהרי"ל דיסקין⁵⁴ ו'לחם הארץ'.⁵⁵ הגרי"ח זוננפלד⁵⁶ מעיד שזו הסיבה שגם בתקופתו לא הקפידו שלא יטחנו בטחנות הקמח חיטים מתבואה חדשה וישנה יחד.⁵⁷

דעה זו המתירה להפריש מעיסה הבלולה מקמח משנים שונות מתבססת על שתי הנחות יסוד:

(1) על עיסה שכזו לא גזרו חז"ל שלא להפריש ממנה.

(2) הפרשת חלק מן העיסה מועילה לפטור גם את החדש וגם את הישן המעורבים בה, משום שייש בילה, ויש להניח שבמה שנוטל מעורב קמח משתי השנים.⁵⁸

לאור זאת בימינו, שאנו מסופקים שמא הקמח מעורב משנים שונות, לא זו בלבד שאפשר להפריש את החלה מן העיסה עצמה,⁵⁹ הדבר מוסיף ספק נוסף בהפרשה משתי עיסות שונות, שכן גם אם באחת מן העיסות מעורב קמח מן השנה שעברה, ייתכן שהוא מעורב גם בעיסה השנייה, ובמציאות שכזו יהיה אפשר להפריש מן האחת על האחרת.⁶⁰

53. תורת הארץ, ח"א פרק ד אות כט.

54. אזני ירושלים לאדר"ת, אות כא.

55. לחם הארץ, לרי"צ הלוי, הלכה לא.

56. שלמת חיים, יו"ד סי' תקפח.

57. ויש לעיין שלא העיר שם מאומה על האפשרות במקרה זה להפריש מעיסה אחת על חברתה, כשיש חשש שבאחת מעורב מן הישן ובאחרת לא.

58. כאשר אין שיעור בכל אחד ממיני הקמח אין הכרח למסקנה זו, משום שלדעת רבים במקרה כזה מן התורה כלל אינם מצטרפים, וחכמים הם אלו שחייבו להפריש, או לחלופין שמכיוון שמן התורה הם מצטרפים, מותר מן התורה גם להפריש מן החדש על הישן (וכפי שהאר"ך בתורת הארץ ח"א פרק ד אות כב-ל ועוד). אך הואיל ולא סייגו זאת רק ללש עיסה בכמות קטנה, משמע שההפרשה מותרת גם כאשר בכל מין קמח ישנו שיעור חיוב, וחיובם מן הדין בלא צירוף, וממילא גם האיסור להפריש מן החדש על הישן במקומו עומד, אלא שמאחר שיש בילה, אנו תולים שהחתיכה שהפריש מכילה קמח של שתי השנים, וכך רבים מן הפוסקים הנ"ל שהתירו את ההפרשה מעיסה מעורבת התבטאו שהדין נובע מכך שיש בילה בקמח.

59. ראה בבית זבול, לגרי"מ חרל"פ, ח"ב סי' ט, שאחר שציטט דברי הדרך החיים, כתב: 'וצ"ע אם כוונתו דמפרישין מיניה וביה ככל העיסות, וה' יזכנו להלכה ברורה', ולא ירדתי להבנת ספקו, שהרי אם אין מפרישים מיניה וביה, מאי שנא משתי עיסות נפרדות שהתחברו ויש להפריש עליהן מעיסה אחרת? ומדוע הציב זאת דרך החיים כמקרה שדינו נפרד? מכל מקום בדבריהם של רבים מן הפוסקים האחרונים מבואר ספקו, וכתבו בהדיא שיש להפריש מן העיסה עצמה, ראה בחלת לחם שם, אמרי בינה שם, בבאר יצחק, שם, פנים מאירות שם, אבן ישראל שם ועוד.

60. הדבר מתאים כמובן אך ורק לזמננו שנהגו שלא להפריש חלה כשיעור הנדרש, מפני שממילא נשרפת, אך בעז"ה כשתתחדש הטהרה ויחזרו להפריש חלה כשיעור, תהיה בזה בעיה גדולה, שכן קשה לאמוד כמה יש להפריש כדי לפטור את החדש וכמה כדי לפטור את הישן.

סיכום

במציאות ימינו, שבה לא ברור כלל באילו שנים צמחו החיטים שמהן נטחן הקמח שלפנינו, ישנו קושי גדול לבצע את הדין שלא להפריש מן החדש על הישן. ישנם כמה צדדים להקל בכך:

1. יש הסוברים שאיסור ההפרשה מן החדש על הישן ולהפך הוא מדרבנן בלבד, וממילא כאשר ישנו ספק שלא ניתן לבירור, יש להורות שספק דרבנן לקולא.

2. ייתכן שהרמב"ם פוסק בפירוש שאין צורך לחשוש לעניין חלה לדין 'מן החדש על הישן' כאשר ישנו ספק בכך.

3. לדעת פוסקים רבים, מאחר שהספק הינו על כל הקמח שבשווקים, הוא 'בטל ברוב' ודינו כקמח מאותה השנה.

4. כאשר הקמח עצמו מעורב מחיטה של כמה שנים, לדעת רוב הפוסקים מותר להפריש ממנו, ואם כן ייתכן שנוצר לנו ספק ספיקא: ספק אם באחת מן העיסות ישנו קמח משנה אחרת, ואף אם ישנו, ייתכן שגם בעיסה השנייה מעורב קמח משנה זו (שהרי פעמים רבות הקמח עצמו נטחן מתערובת של חיטים ממקורות שונים, וכמו כן בכל עיסה ביתית החייבת בחלה יש לכלל הפחות שתי אריזות קמח).

על כן נראה שיש מקור גדול למנהג להפריש גם בימינו חלה מעיסה על חברתה, כפי שנהגים בעיקר במאפיות מסחריות. עם זאת יש מקום למחמיר בזה ונמנע בימינו מהפרשה מעיסה על חברתה שלא במקום הצורך, ובפרט כאשר אין ספק לגבי שנת הגידול של החיטה שממנה נטחן הקמח באחת מן האריזות, כגון שמצוין עליה 'יבול שישית' וכדומה.